

Alevî-Bektaşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velâyetnâmeler*

Haşim ŞAHİN*

İslâm dünyasında, tasavvuf hareketinin ve tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte, gerek sufi anlayışın kökeniyle doğrudan ilişkilendirilen zâhidlerin ve gerekse tarikat kurucusu şeyhlerin veyahut söz konusu bu şeyhlerin müridlerinin hayatları, değişik şekil ve amaçlarla sözlü veya yazılı olarak toplumun farklı kesimlerine aktarılmaya başlanmıştır. Bilhassa, sözkonusu bu şahsiyetlerin tarikat kardeşleri (ihvân) yahut müridleri tarafından, gösterdiklerine inanılan kerametlerinin, özenilen veya müridler tarafından benimsenmesi istenilen hâl ve hareketlerinin ortaya konulduğu, pek çoğunu dilden dile aktarılan söylencelerin oluşturduğu birtakım eserler kaleme alınmıştır. Başlangıçta farklı isimler taşıyan da zamanla menâkıbnâme adını alacak ve bu alanda bir literatürün oluşmasını sağlayacak bu tür eserler XI. yüzyıldan günümüze uzanan bir süreçte yazılmışlardır.

Arapça, “nekabe”, isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak, haber vermek kökünden türeyen menkabe, sözlükte, “öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” anlamlarına gelmektedir.¹ Çoğulu menâkıb olan ıstılah, bu anlamıyla ilk defa, III. (IX.) yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan hadis kitaplarında, Hz. Peygamber’in

---

* Bu makale daha önce “Alevî-Bektâşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velâyetnâmeler” başlığı ile *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, ed.: Halil İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 357-366) isimli eserde yayınlanmış olup, TALİD için yeniden gözden geçirilmiş ve bazı ilaveler yapılmıştır.

** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Ahmed Ateş, “Menâkıp”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.VII, İstanbul, 1988, s. 701; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 27; Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufî Çevreler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017, s. 14.

ashabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adı olarak (Kitâbü'l-Menâkıb) kullanılmaya başlanmıştır.²

Menâkıb kelimesinin ayrıca, Ashâb-ı Kirâm'ın, Hulefâ-i Râşidîn'in, Ehl-i Beyt'in, dört mezhep imamlarının ve bazı önemli dinî/tarihî şahsiyetlerin hâl tercümelerine dair yazılan yahut herhangi bir kabile veya soyun övülecek işlerinden bahseden, hatta bazı şehirlerin veya önemli tarihî mekânların mümtaz vasıflarını ifade eden eserlerin adında, hadis kitaplarındaki gibi "fazilet" manasında geçtiği görülmektedir.³ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Oğuz Kağan, Alp Er Tonga gibi destanlardan bahsederken bunları ifade etmek için menâkıb kelimesini kullanmıştır.⁴ Edebiyat çevreleri tarafından bu isimle anılmasa da başta *Dede Korkut Kitabı* olmak üzere Oğuznâmeleri de menâkıb kitapları çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Tasavvufun III. (IX.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkıbe kelimesi, sufilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak hikmetli davranışlarını ifade etmek için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım, "sufilerin gösterdikleri harikulade olaylar" anlamına gelen kerametleri nakleden küçük hikayeleri kastetmektedir.⁵ Bu nedenle, keramet kelimesinin çoğulu olan kerâmât tabirinin de zaman zaman menkıbe veya menâkıb yerine kullanıldığı görülmüştür. *Kerâmât-ı Ahi Evran* buna en güzel örnektir.

Sufilerin hikmetli sözleri ve örnek alınacak davranışlarını ifade etmek amacıyla yazılan eserler de yine III. (IX.) yüzyılda yazılmaya başlanmıştır. Süleimî'nin *Tabakâtü's-Sufiyye'si*; Hucvirî'nin *Keşfu'l-Mahcûb'u*⁶ ve Kuşeyrî'nin *er-Risâle'si* bu yüzyılda yazılmıştır. V. (XI.) yüzyıldan itibaren Kadiriyye ve Rifâiyye gibi büyük tarikatların teşekkül etmesiyle birlikte menkıbelerin muhtevasına keramet kavramı da eklenmiş, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî gibi tarikat pirleri veliler için vefatlarının ardından yazılan eserlerde gösterdiklerine inanılan kerametlerin anlatılmaya başlanmasıyla menkıbe kelimesi giderek kerametle aynı anlamda kullanılır olmuş, böylece bir tasavvufî tür olarak menâkıb metinleri, yani menâkıbnâmeler ve menâkıb yazma geleneği ortaya çıkmıştır.⁷ VI. (XII.) yüzyıldan itibaren tasavvufun

2 Ali Yardım, *Hadis*, II, İstanbul,1987, s. 80. Menâkıbnâme teriminin bu tarz kullanımına bir örnek olarak, *Riyazu'n-Nâdire fî Menâkıbî'l-'Aşere* (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, Nr. 92) isimli eser gösterilebilir.

3 Ahmed Ateş, "Menâkıp", s. 701; Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 27; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 156; Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 112.

4 M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980, s. 47-60.

5 Ahmed Ateş, "Menâkıp", s. 702; AhmetYaşar Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 27; Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufî Çevreler*, s. 15.

6 Bu eserin Türkçeye tercümesi için bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb [Hakikat Bilgisi]*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.

7 Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", s. 112.

tarikatlarda şeklinde örgütlenip İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamasından sonra hemen her tarikatın piri, tanınmış şeyhleri veya zâhid sufiler hakkında menâkıb kitapları yazılmıştır. Menâkıb adı dışında, “tezkire” (Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*), “reşehât” (Safî, *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât*), “makâmât” (*Makâmât-ı Yûsuf Hemedânî*), “nefehât” (Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*) gibi farklı isimler de verilmeyle birlikte menâkıb niteliği taşıyan eserlerin yazılmasına günümüze kadar devam edilmiştir.⁸

Temel unsuru keramet ve onu gösteren velînin/velîlerin yüceltilmesi olan menâkıb kitapları başlangıçta sadece tarikat pirleri için yazılmış, zamanla muhtevası tarikat içinde önemli yere sahip olan şeyhleri, tarikatın silsilesinde yer alan diğer sufileri ve şeyhin halifeleriyle, şeyh ailelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bazen bir sufi için birkaç menâkıbnâme yazılabildiği gibi, *Menâkıb-ı Evliya-i Mısır*, *Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd*, *Menâkıb-ı Evliyâ-i Bağdâd* gibi bir bölge veya şehirde yaşayan velîlerin menkıbelerinin anlatıldığı eserler de kaleme alınmıştır.⁹

Evliya menâkıbnâmeleri masal, efsane ve destan gibi olağanüstü olayların anlatıldığı edebî türler içinde değerlendirilmekle birlikte, konularının gerçek ve kutsal kişiler, yani velîler olması, sade bir üslupla yazılmış olmaları itibarıyla diğer türlerden ayrılır.¹⁰ Menâkıb kitapları, kerametleri nakledilen velînin yüceliğini müridlere anlatarak onun tarikata daha sıkı şekilde bağlanmasını sağlamak, tarikata saygınlık kazandırmak amacıyla, genellikle o tarikatın mensuplarından biri tarafından sözlü gelenek ve yazılı kaynakların derlenmesiyle meydana getirilmiştir.¹¹

Bu tür kitaplara Türk kültüründe de genellikle menâkıbnâme adı verilmiştir. Ayrıca, “tezkire” (*Tezkire-i Satuk Buğra Han*), “kerâmât” (*Kerâmât-ı Ahî Evran*) ve “vilâyetnâme” (*Vilâyetnâme-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*) kelimeleri de yine menâkıbnâme yerine kullanılmıştır. Kahramanların hayat ve maceralarından, olağanüstü güçlerinden bahseden *Battalnâme*, *Danişmendnâme*, *Saltuknâme* gibi dinî-destânî eserleri de menâkıbnâme türü içinde değerlendirenler vardır.¹² Bu bağlamda V. (XI.) yüzyılda telif edilen ve Karahanlı hükümdarı Abdülkerim

8 Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufî Çevreler*, s. 16-17.

9 TCYK, s. 463-466; Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 42; E.S. Yardım, s. 5.

10 Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 33-34; E.S. Yardım, s. 3-4.

11 Orhan Köprülü, *Tarih Kaynağı Olarak XIV. ve XV. Yüzyıllardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri*, Doktora Tezi, İstanbul, 1951, s. 4; Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Arifin [Ariflerin Menkıbeleri]*, haz. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, Tahsin Yazıcı'nın önsözü, s. 17; Emine Seval Yardım, *Menkıbe ve Menâkıbnâme ile İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)*, Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 3; Jürgen Paul, “Hagiographic Literature”, *EI*, sayı: XI, New York, 2003, s. 537.

12 Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Dairesi Yayınları, 1984, s. 49 vd.; Ahmet Yaşar Ocak, “Battalnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 206-208; a. mlf., “Danişmendnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 478-480.

Satuk Buğra Han'ın hayatını anlatan *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'ın, kahramanı olan hükümdarın kerametler gösteren bir velî hüviyetinde olması ve eserdeki menkıbelerin tam anlamıyla birer evliya menâkıbnâmesi özelliği taşıması sebebiyle ilk Türk menâkıbnâmesi sayılabileceği belirtilmektedir.¹³

Menâkıbnâme edebiyatının Türkler arasında bu kadar kısa süre içinde teşekkülünde ve yaygınlaşmasında tasavvufun yanı sıra, şamanların ruh ve cinlerle mücadelelerini, öbür dünyaya gidip gizli güçlerle temas kurmalarını anlatan hikayeleri ihtiva eden eski Türk efsane ve destanlarıyla,¹⁴ Orta Asya'da Türkler ve bilhassa Uygurlar arasında kabul gören Budizm'deki "aziz" telakkisi,¹⁵ ayrıca, İslâmiyet'i yaymaya çalışan İranlı mutasavvıfların tasavvuf kaynaklarındaki menkıbeleri Türklere nakletmeleri, yeni Müslüman olan Türk çevrelerinde evliya menkıbelerinin teşekkülünde ve yaygınlaşmasında etkili olmuştur.¹⁶

Türk menâkıbnâmeciliği *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'dan sonra da devam etmiş; bilhassa Türkistanlı büyük mutasavvıf Hoca Ahmed Yesevî ile ilgili menâkıbnâmeler yazılmıştır. Bu menâkıbnâmelerin tespit edilebilen en eskisi Sıgnâkî (ö. 1311)'nin yazdığı, Ahmed Yesevî'nin hayatını, şahsiyetini ve hakkında halk arasında yaşayan rivayetleri anlatan *Menâkıb-ı Ahmed Yesevî* adlı eserdir.¹⁷ Ahmed Yesevî ile ilgili diğer bir eser, XVI. yüzyıl gibi geç bir dönemde, Mahmud Hazînî tarafından yazılmış ve Sultan III. Murad'a sunulmuş olan *Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr* adlı eserdir. Yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr. 3893'te yer alan bu eserde, Ahmed Yesevî'nin hayatından, menkıbelerinden, halifelerinden ve halifeleriyle ilişkilerinden bahsedilmekte, Yeseviyye'nin temel doktrinleri hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁸

Menâkıbnâme edebiyatı Anadolu beylikleri döneminde de eserler vermiştir. Bunlardan birisinin yazarı olan Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye* adını verdiği eserinde, Anadolu'ya Vefâiyye tarikatını getiren şahsiyet olarak kabul edilen Dede Garkın, çıkardığı isyanla Türkiye Selçuklu Devleti'ni zor durumda bırakan ve bir anlamda yıkılışının yolunu açan Baba İlyas Horasânî, onun oğulları Ömer Paşa, Yahya Paşa, Mahmud Paşa, Halis Paşa ve Muhlis Paşa ve nihayet Osmanlı tarihine dair meşhur kroniğini yazan Aşıkpaşazâde'nin babası

13 Franz Babinger, "Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih", çev. Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet* içinde, 4. Baskı, İstanbul, 1998, s. 147-187; Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, 5. baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2002, s. 37-39.

14 A. Y. Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 31.

15 M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 63.

16 H. Şahin, "Menâkıbnâme", s. 112-113.

17 Bu eserin tercümesi için bkz. Necdet Tosun, "Ahmed Yesevî'nin Menâkıbı", *İLAM Araştırma Dergisi*, sayı: III/1 Ocak-Haziran 1998, s. 73-81.

18 Ahmed b. Mahmud Hazînî, *Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*, İstanbul Ün. Ktp., TY, Nr. 3893, vr. 34a vd.

Âşık Paşa hakkında bilgiler vermektedir.¹⁹ Bu eser sayesinde ayrıca, Anadolu'da Moğol istilası dönemi, bu dönemde bir şeyh ailesinin hayatı, dönem Anadolu'sunun dinî-ictimâî yapısı hakkında bilgi edinmek de mümkün olabilmektedir.

Bu dönemin diğer bir menâkıbnâmesi ise, Hatib-i Fârisî tarafından yazılmış olup *Menâkıb-ı Cemâleddin Sâvî* adını taşımaktadır. Bu eserde, XIII. asrın büyük Kalenderî şeyhi Cemâleddin Sâvî'nin hayat ve menkıbelerini anlatılmaktadır.²⁰

Osmanlı dönemine gelindiğinde, farklı türde menâkıbnâme örnekleri göze çarpar. *Battalnâme* ve *Danışmendnâme* türünün son halkası olan *Saltuknâme* bu dönemde yazılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzâde Cem'in isteği doğrultusunda Ebu'l-Hayr Rûmî tarafından kaleme alınan *Saltuknâme*'de, Sarı Saltuk'un Çin'den Yemen'e kadar uzanan geniş sahada yaptığı gazâlar ve Rumelî'nin fethinde gösterdiği kahramanlıklarından, olağanüstü güçlerle mücadelelerinden söz edilmektedir.²¹ *Saltuknâme*'nin faklı nüshaları Şükrü Elçin ve Necati Demir tarafından neşredilmiştir.

Bu dönemde Bektaşîliğin Kalenderîlik'ten ayrılarak müstakîl bir tarikat hâlini almasıyla, konusu Hacı Bektâş-ı Velî veya Bektaşîlik olan ve velâyetnâme adı verilen menâkıbnâmeler ortaya çıkmıştır. Uzun Firdevsî tarafından yazıldığı kuvvetle tahmin edilen ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatını, devrin ünlü devlet adamları ve âlimleri ile ilişkilerini, Sulucakarahöyük'e yerleşmesini ve ölümünü anlatan *Velâyetnâme-i Hacı Bektâş Velî* bu türün en fazla bilinen örneğidir.²² Bu eser, Hacı Bektâş-ı Velî'yi merkeze alan, diğer tarikatlarla ilişkilerini Bektaşîlik merkezinde değerlendiren, şeyh ile aynı dönemde yahut farklı dönemlerde yaşayan kişileri onun etrafında toplamak suretiyle Hacı Bektâş'ı âdeti bir mihenk taşı hâline getiren bir eser olma özelliğine de sahiptir. Osmanlı-Safevî mücadelesinin zirveye çıktığı, Anadolu'daki Şîî inanca mensup Türkmenlerin hızla Şah İsmail tarafına geçtiği bir dönemde kaleme alınmış olması bu esere kurmaca bir metin havası vermektedir. Eser kullanılırken bu husus da göz önünde bulundurulmalıdır.

19 Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsîyye fî Menâsibi'l-Ünsîyye: Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülalesinin Menkabevî Tarihi*, haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 1-176.

20 Bu eserin neşri için bkz. *Hatib-i Fârisî, Menâkıb-ı Cemâl al-Dîn Sâvî*, haz. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972. Cemaleddin Savi'nin hayatı ve faaliyetleri için bkz. A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufîlik: Kalenderîler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, 25-35; Tahsin Yazıcı, "Cemâleddin-i Sâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul, 1993, s. 313-314; Ahmet T. Karamustafa, *God's Unruly Friends: Dervish Groups in The Islamic Later Middle Period 1200-1550*, Salt Lake City, 1994, s. 39-44.

21 Ebu'l-Hayr Rumî, s. 30 vd.

22 Uzun Firdevsî, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş Velî<Velâyetnâme>*, haz. Abdülbaki Gölpinarlı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1958, s. 1-90; Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 52-53. Hacı Bektâş Velî hakkında daha sonraki dönemde yazılmış bir menâkıbnâme için bkz. Hasan Baba, *Menâkıb-ı Hacı Bektâş Velî*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2627/1.

Bunlardan başka, bilhassa Bektaşilik ve Kalenderlik ile ilişkili olarak ulular mertebesine konulan kişilerin hayatlarının konu edinildiği vilâyetnâmeler de yazılmıştır. *Vilâyetnâme-i Hacım Sultan*, *Vilâyetnâme-i Abdal Musa*, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, *Vilâyetnâme-i Sultan Şüccâeddin*, *Vilâyetnâme-i Otman Baba*, *Vilâyetnâme-i Koyun Baba* ve *Vilâyetnâme-i Demir Baba* bunlar arasında sayılabilir.

Derviş Burhan tarafından yazılan *Vilâyetnâme-i Hacım Sultan* adlı eserde, Hacım Sultan'ın Hacı Bektâş-ı Velî ile birlikte Anadolu'ya gelişi, onun yanındaki hizmetleri ve nihayet halifesi sıfatıyla Germiyanili'ne gönderilmesinden ve oradaki faaliyetlerinden bahsedilmektedir.²³ A. Y. Ocak, bu eserin Hacı Bektâş-ı Velî'nin bir halifesine ait tek menâkıbnâme olması dolayısıyla Hacım Sultan'ın yaşadığı dönemdeki etkisini göstermesi bakımından son derece önemli olduğunu ifade etmektedir.²⁴

Vilâyetnâme-i Abdal Musa isimli eserde, aslen Hoy doğumlu olup Hacı Bektaş dergâhında tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra, Osmanlı topraklarına gelerek Orhan Gazi'nin yanında Bursa'nın fethine katılan, hatta yeniçerilerin başlarına giydikleri on iki dilimli Hacı Bektâş börtünü getiren kişi olarak bilinen Abdal Musa'nın yaşantısından, gösterdiğine inanılan olağanüstü davranışlarından, seyahatlerinden, Antalya-Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'ndeki yaşantısından, başta Kaygusuz Abdal olmak üzere halifelerinden bahsedilmektedir.²⁵ Bu eser sayesinde, Türkmen kabileleri arasında, hatırı sayılır bir şahsiyet olan Abdal Musa'nın şahsında, XIV. yüzyılda dervişlerin halk ve merkezi iktidar ile ilişkileri ve bir taşra sufisinin sahip olduğu geniş nüfuz konusunda bilgi edinmek mümkündür.

Cezbî tarafından yazılan *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*'da Bektaşiliğin Balkanlar'daki önde gelen şahsiyetlerinden birisi olan ve Kızıl Deli adıyla da bilinen Seyyid Ali Sultan'ın, Sultan Yıldırım Bayezid döneminde, yaşadığı bölge olan Balkan topraklarında yakın arkadaşı Seyyid Rüstem Gazi ile birlikte yaptığı gazâ akınlarından bahsedilmektedir.²⁶ *Vilâyetnâme*'de Seyyid Ali Sultan'ın Horasan

23 Derviş Burhan, *Menâkıb-ı Hacım Sultan*, Millet Ktp., Ali Emiri-Şer'iye- Nr. 1341.

24 Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 52.

25 *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: TÜRK TARİH KURUMU Yayınları, 1999, s. 140-153. Abdal Musa hakkında ayrıca bkz. Fuad Köprülü, "Abdal Musa", *Türk Kültürü*, sayı: 124 (1973), s. 198-207; Musa Seyirci, *Abdal Musa Sultan*, İstanbul: Can Yayınları, 1994; Rıza Yıldırım, *Dervishes in Early Ottoman Society and Politics: A Study of Velayetnames as a Source for History*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2001, s. 78-86.

26 Nüshalarından ikisi için bkz. Cezbî, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, Ankara, Adnan Ötügen Kütüphanesi, Nr. 1189; Hartford Seminary Library John Birge'nin Özel Koleksiyonu [Bu nüshadan haberdar olmamı sağlayan kıymetli arkadaşım Tijana Krstic'e minnettârim]. Kızıl Deli için bkz. Irène Beldiceanu-Steinherr, "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslâm'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1300-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Ö. Arıkan-E. Güntekin-T. Altunaova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 50-72; R. Yıldırım, s. 86-98; Şahin, *Dervişler ve Sufî Çevreler*, s. 82-83.

civarında yaşamakta iken, bir gece rüyasında gördüğü Hz. Peygamber'in emri ile, Balkan fetihlerini gerçekleştirme fikrinde olan Orhan Gazi'ye/Yıldırım Bayezid'e yardım etmek amacıyla yanında kırk arkadaşı bulunduğu hâlde yola çıkışından²⁷ söz edilmekte, hayatının bundan önceki devresi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Eserde ayrıca Seyyid Ali Sultan'ın Hz. Peygamber'in neslinden oluşu, bizzat onun ağzından ifade edilmektedir.²⁸ *Vilâyetnâme*'nin Birge tarafından kopya edilen Kahire nüshası dışındaki nüshalarında Seyyid Ali Sultan'ın Yıldırım Bayezid döneminde yaşadığı ifade edilmekte, Kahire nüshasında ise, Yıldırım Bayezid'in yerini Orhan Gazi almaktadır. Eserdeki kronolojik olaylar dikkate alındığında, Seyyid Ali Sultan'ın Orhan Gazi devrinde yaşadığı bariz bir şekilde ortaya çıkar. Ancak, onun I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde de faal bir durumda olması böyle bir karışıklığın nedeni olarak düşünülebilir. Rivayete göre, Seyyid Ali Sultan ve arkadaşları, rüyalarında Hz. Peygamber'in, Osmanlı ülkesine giderek Orhan Gazi'nin idaresinde Balkanların fethine katılmalarını emretmesi üzerine, Horasan'dan yola çıkarak ilk önce Hacı Bektâş-ı Velî'nin dergâhına, burada bir süre onunla görüştüktan sonra da, Hacı Bektâş-ı Velî'nin emri gereği Seyyid Ali Sultan başlarında serdar olduğu hâlde Osmanlı topraklarına gelmişlerdir.²⁹ Seyyid Ali Sultan ve arkadaşlarının kronolojik olarak Hacı Bektâş-ı Velî ile görüşmeleri mümkün değildir. *Vilâyetnâme*'de böyle bir rivayetin yer almış olmasını onun sonraki dönemde Bektaşîlik içindeki önemli konumuyla ilişkilendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ancak, Seyyid Ali Sultan ve arkadaşlarının Bursa'nın fethinden önce bu bölgeye geldikleri düşünülürse, bu takdirde Abdal Musa ile bu dergâhta görüşmüş olmaları ve onunla birlikte Osmanlı topraklarına gelmiş olmaları da muhtemeldir. *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*'ın bazı amatör neşirleri olmakla birlikte akademik anlamda en detaylı çalışma Rıza Yıldırım'a aittir.³⁰

Esîrî tarafından yazılmış olan *Vilâyetnâme-i Sultan Şücaeddin*'de, Çelebi Mehmed ve II. Murad döneminde yaşamış Kalenderî şeyhi Sultan Şüca'nın menkabelerinden, Otman Baba, Timurtaşoğlu Ali Çelebi, Kemal Ümmî, Hacı Bayram Velî gibi döneminin önde gelen devlet adamı ve sufileriyle ilişkilerinden bahsedilmektedir.³¹ *Vilâyetnâme-i Sultan Şücaeddin*'in varlığına ilk dikkati

27 *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, Ankara, Adnan Ötügen Halk Kütüphanesi, nr. 1189, s. 3-4.

28 *Vilâyetnâme*, s. 3.

29 *Vilâyetnâme*, s. 4-6.

30 Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli ve Vilâyetnâmesi)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

31 O. Köprülü, s. 13-20; Şükrü Elçin, "Bir Şeyh Şücaeddin Baba Velâyetâmesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2, 1984, s. 200-218; Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 55; Ayşe Yıldız, "Şücaeddin Baba Velâyetnâmesi", *GÜ Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (Şücaeddin Velî Özel Sayısı)*, sayı: 37, 2006, s. 49-97; Şücaeddin Velî hakkında bkz. Yağmur Say, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Önemli Bir Kült Kimlik: Şücaeddin Velî (Sultan Varlığı)", *GÜ Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (Şücaeddin Velî Özel Sayısı)*, s. 99-133.

çekenlerden birisi Yusuf Ziya Yörükân olmuştur. Yörükân, Tahtacılar üzerine yaptığı araştırmaları sırasında, *Vilâyetnâme*'nin yegâne nüshasının Hacı Bektâş Ocağı'ndan gelen kitaplar içerisinde, Ankara Milli Kütüphane Tasavvuf 2-72 numara da kayıtlı bir mecmua içerisinde olduğunu beyan etmiştir.³² Ancak, son dönemde yapılan çalışmalar, mevcut nüshaların dört adet olduğunu ortaya koymaktadır. İlerleyen dönemde, şahıs elindeki başka bazı nüshaların ortaya çıkması da ihtimal dâhilindedir. Sözü edilen nüshalardan Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde yer alan nüsha³³ hariç, diğer üç nüshanın neşri yapılmıştır. Orhan F. Köprülü, şahsi kütüphanesindeki nüshayı, önce doktora tezi içerisinde bir bölüm olarak daha sonra da, *Türkiyat Mecmuası*'nda neşretmiştir.³⁴ Hacı Bektaş Veli Kütüphanesi'ndeki nüsha, Şükrü Elçin,³⁵ Aslanbeyli Köyü'ndeki nüsha da Ayşe Yıldız³⁶ tarafından neşredilmiştir. *Vilâyetnâme*'nin bilinen dört nüshası vardır. Bunlar, Orhan Köprülü Özel Kütüphanesi'nde, Eskişehir Arslanbeyli Köyü'nde Zeliha Koç Bacı olarak bilinen şahsın elinde, Hacı Bektâş Kütüphanesi, Yazma Eserler, nr. 167-168-169'da ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, HK 1591/8 numarada bulunmaktadır. *Vilâyetnâme*'nin yazarının kimliği konusunda Orhan F. Köprülü, bu konuda kesin bir yargıya ulaşmanın mümkün olmadığını ifade ederken,³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, metin içerisinde adı geçen Esirî mahlaslı kişinin eserin yazarı olduğu kanaatinde dir.³⁸ *Vilâyetnâme-i Sultan Şücaeddin*'in tarih kaynağı olarak değerine dair detaylı bir değerlendirme bu satırların yazarı tarafından yapılmıştır.³⁹

Vilâyetnâme-i Koyun Baba'da ise, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde yaşamış Kalenderî dervişi Koyun Baba'nın, Çorum-Osmancık ve Amasya-Gümüşhacıköy civarındaki yaşantısından, devrin hükümdarı II. Bayezid ile ilişkisinden ve halk üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir.⁴⁰

32 Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 113.

33 Esirî, *Menâkıb-ı Şeyh Şücaeddin*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, HK 1591/8.

34 Orhan F. Köprülü, "Velâyet-nâme-i Sultan Şücaüddin", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, 1972, s. 177-184.

35 Şükrü Elçin, "Bir Şeyh Şücaüddin Baba Velâyetnâmesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2, 1984, s. 199-218.

36 Ayşe Yıldız, "Şücaeddin Baba Velâyetnâmesi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 37, Bahar 2006, s. 49-97.

37 Köprülü, s. 177.

38 Ahmet Yaşar Ocak, *Bektâşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, s. 15.

39 Bkz.: *Dervişler ve Sufî Çevreler*, s. 50-59.

40 Zühdî, *Velâyetnâme-i Koyun Baba*, M. Sabri Koz özel kütüphanesi, s. 5 vd. Bu eserin bazı nüshalarının günümüz diline transkripsiyonu için bkz: Hacı Yılmaz, "Bilinmeyen Bir Koyun Baba Menâkıbnâmesi", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 11, Güz 1999, s. 655 vd.; Zeki Gürel, *Koyun Baba*, Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000, s. 16 vd.; M. Şakir Çıplak, *Osmancık'ta Erenler Durağı: Koyun Baba*, İstanbul: Horasan Yayınları, 2001, s. 5 vd. Koyun Baba için bkz. Haşim Şahin, "Koyun Baba", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, İstanbul 2002, s. 229-230.

Yine bu dönemde, Küçük Abdal tarafından yazılan ve Fatih Sultan Mehmed döneminde yaşayan Kalenderî şeyhi Otman Baba'dan bahseden *Vilâyetnâme-i Otman Baba* diğerlerinden biraz daha farklı bir mahiyet arz etmektedir.⁴¹ Halil İnalçık'ın ifadesine göre, bu menâkıbnâme, keramet hikayelerini tekrar eden öteki menâkıbnâmelerden farklı olarak, Otman Baba'nın gerçek yaşamını anlatan, bu nedenle de, dönemin dinî-sosyal hayatına ışık tutan önemli çağdaş kaynaklar arasında yer almaktadır.⁴² Bu anlamda, Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Arifîn*'i ve Muhyî-i Gülşenî'nin *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî*'si ile paralellik arz etmektedir. Zira, her üç eser de, söz konusu edilen şahısları bizzat tanıyan kimseler tarafından yazılmışlardır. Vilâyetnâmelerin en önemli özelliklerinden birisi, halkın tepkilerini doğrudan yansıtan en önemli kaynaklar arasında oluşlarıdır.⁴³ Bu anlamda, çoğunlukla hanedan tarihleri olan kroniklerden daha farklı ve muhtemelen daha güvenilir bilgiler vermektedirler. Zira, bu tarz eserlerin büyük bir kısmının herhangi bir kaygı veya ihsan gözetmeksizin, sadece halk için yazıldıkları bilinmektedir. Bu noktada, *Otman Baba Vilâyetnâmesi*'nin vermiş olduğu bilgiler bir kat daha ehemmiyet kazanmaktadır.

Bu konuda yazılmış bir diğer eser olan *Vilâyetnâme-i Demir Baba*'da ise, Otman Baba'nın yerine kutupluk makamına geçen Akyazılı Sultan'ın halifesi Demir Baba'nın hayatından, Akyazılı Sultan'dan kutupluğu teslim alışından, Balkanlar'daki faaliyetlerinden ve devrinde yaşamış diğer dervişlerle ilişkilerinden bahsedilmektedir.⁴⁴

Abdal Musa'nın halifesi Kaygusuz Abdal'ın, şeyhi Abdal Musa ile ilişkilerinin, Mısır, Suriye, Irak ve Hicaz'a yaptığı seyahatlerin anlatıldığı *Menâkıb-ı Kaygusuz Baba*,⁴⁵ Hoca İbrahim'in yazdığı, XV. Yüzyılda yaşamış bir taşra dervişi olup ilerleyen dönemde Anadolu Aleviliğinde büyük saygı görecek olan Merzifonlu Pîrî Baba'nın hayatından bahseden *Menâkıb-ı Pîrî Baba* gibi önemli eserler de bu dönemde yazılmıştır.⁴⁶ *Menâkıb-ı Pîrî Baba*'da genel olarak Pîrî Baba'nın hayat

41 Bu eser, Ankara Cebeci Halk Kütüphanesi, Nr. 495'te yer almaktadır. Bu vilâyetnâme Şevki Koca tarafından yayınlanmıştır. (Göçek Abdal, *Odman Baba Vilâyetnâmesi, Vilâyetnâme-i Şâhî*, İstanbul, 2002) Ancak, bazı okuma hataları olduğu için dikkatli kullanılması gerekmektedir. Ayrıca, menâkıbnâme'nin Bulgaristan'da bulunan bir nüshasının yayını için bkz. Hakkı Saygı, *Otman Baba ve Vilâyetnâmesi*, İstanbul: Saygı Yayınları, 1996.

42 Halil İnalçık, "Derwish and Sultan: An Analysis of The Otman Baba Vilâyetnâmesi", *The Middle East and the Balkans Under The Ottoman Empire, Essays on Economy and Society*, Bloomington, 1993, s. 19. [Bu makalenin genişletilmiş Türkçe tercümesi için bkz. "Otman Baba ve Fâtih Sultan Mehmed", *Doğu Batı: Makaleler I* içinde, s. 129-150].

43 H. İnalçık, "Derwish and Sultan", s. 25.

44 Bu eser hakkında yapılan iki yayın için bkz: *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, haz. Bedri Noyan, İstanbul: Can Yayınları, 1976; *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, haz. Hakkı Saygı, İstanbul: Saygı Yayınları, 1997.

45 *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, haz. Abdurrahman Güzel, Ankara, 1999.

46 *TCYK*, s. 458-460; A. Y. Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 59-62; A.T. Karamustafa, s. 121.

hikayesinden ve ölümünden sonra onun etrafında oluşan inanışlardan bahsedilmektedir. Yazar, *Menâkıbnâme*'yi yazmaktaki amacının Pîrî Baba'nın nasıl zuhur ettiğini ve veliyullah derecesine ne şekilde ulaştığını açıklamak olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷ 1520 tarihli Tahrir Defterinde zaviyenin varlığından bahsedilmesinden, bu zaviyeyi kendisinin yaptırdığını ifade eden Hoca İbrahim'in, eserini en geç bu tarihten önce yazdığı anlaşılmaktadır. Yine, eserin yazıldığı dönemde Pîrî Baba'nın yeğeni Ali Dede'nin hâlen hayatta olması da Pîrî Baba'nın ölümünden çok uzun süre geçmeden yazıldığı göstermektedir. Bu durumda eserin Yavuz Sultan Selim döneminde yazıldığı ileri sürülebilir⁴⁸.

Osmanlı Menâkıbnâme yazıcılığının bir başka türü, tek tek velilerin hayatlarından bahseden menâkıbnâmelerden farklı olarak, genel anlamda bazı tarikat şeyhlerinden yahut sadece aynı tarike mensup velilerden bahseden eserlerdir. Ele aldığımız konu ile ilgili olarak X. (XVI.) yüzyılda, bu tarz eserlerin yaygın olarak bilinenleri arasında, Vahidî'nin, Rum Abdalları, Hayderîler, Câmîler, Bektaşiler, Şemsîler, Mevlevîler ve Edhemîler gibi Kalenderî ağırlıklı dervişlerden bahsettiği *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Câr*⁴⁹ adlı eseri erken dönemdeki Kalenderilerin hayatlarının anlaşılması bakımından oldukça önemli bir eserdir.

Tarihçilerin büyük çoğunluğu, menâkıbnâmeleri asılsız olayları yansıtan, harikuladeliklerle dolu, gerçeğe uzaktan yakından ilgisi olmayan eserler olarak görmelerinden dolayı tarihî kaynak olarak kullanılmamışlardır. Ancak, Avrupa'da, saint adı verilen velilerin hayatlarına dair yazılan eserler çok eski dönemlerden itibaren yaygın olarak kullanılmış, özellikle XIX.yy.dan sonra, bu kaynaklar hagiographie adı altında toplanarak, dikkatli bir tenkidten geçirildikten sonra, dini, tarihi, sosyolojik vs. pek çok alanda istifadeye sunulmuştur⁵⁰.

Türk tarihçiliğinde, evliya menâkıbnâmelerini bu anlamda ilk kez, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eserinde Hoca Ahmed Yesevî ile ilgili bölümü yazarken Fuad Köprülü kullanmıştır. Köprülü, daha sonra kaleme aldığı, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları" adlı makalesinde menâkıbnâmelerin tarihi kaynak olarak lüzumundan bahsetmiş, daha sonra yaptıkları çalışmalarıyla Z. V. Togan, Abdülbaki Gölpınarlı, O. Köprülü, A. S. Levend ve A. Yaşar Ocak menâkıbnâmelerin önemini çok daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Menâkıbnâmeler, sıkı bir tenkid ve tahlile tâbi tutulursa bunların çok zengin birer folklor ve tarih kaynağı oldukları anlaşılır. Evliya menâkıbnâmeleri kullanılmak

47 Hoca İbrahim, *Menâkıb-ı Pîrî Baba*, TSM Kütüphanesi, Hazine 1313, vr. 2a.

48 Suraiya Faroqhi, "The Life Story of an Urban Saint in The Otoman Empire: Pîrî Baba of Merzifon", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 32; İstanbul, 1979, s. 662, 668; Şahin, *Dervişler ve Süfi Çevreler*, s. 159-160.

49 Bu eser hakkında bir çalışma için bkz. Vâhidî, *Menâkıb-ı Hvoca-i Cihân ve Netice-i Câr*, haz. Ahmet T. Karamustafa, Harvard Universty, 1993.

50 O. Köprülü, s. 2-7.

suretiyle bazı tarihî olaylar, tarihî şahsiyetler, dönemin iktisadî, sosyal, kültürel ve dinî cephesi, gelenek ve görenekleri hakkında oldukça doyurucu ve diğer kaynaklarda rastlanmayan bilgilere rastlamak mümkündür.⁵¹ Dönemin fikirleri, beklentileri, ideolojileri ve bütün bunların toplum yaşamını nasıl etkilediği gibi hususlara da bu kaynaklar sayesinde ulaşabilmek mümkündür.⁵²

Menâkıbnâmelerde, azizlerin, şeyhlerin değişik bölgelerdeki ahaliye etkileri, buraların imar ve iskan tarihlerine katkıları, devrin kaynaklarında fazla yer verilmeyen siyasî ve iktisadî hayata dair bazı ehemmiyetli bilgiler bulmak mümkündür. Mesela, Moğol istilası altındaki Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu karmaşık devri hakkında bize bilgi veren en önemli kaynaklardan birisi olan *Menâkıbu'l-Arifin*'de, Mevlânâ'nın Selçuklu ve Moğol hükümdarlarıyla münasebetleri, Baycu ve Geyhatu'nun Konya'yı tahrip etmeleri, bu dönemde dervişlerin gündelik yaşantıları, Selçuklu-Moğol münasebetleri, Mevlevîliğin Bektaşîlik ve diğer tarikatlarla ilişkileri; Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin Saruhanoğullarıyla bağlantıları gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmak mümkündür.⁵³ Z. V. Togan, Bahaeddin Nakşibend'in menkabelerinden, o dönemdeki Çağatay emirleri arasındaki mücadele, muharebe ve entrikalar, kıtlık dolayısıyla yükselen ekmeğin fiyatları ve o dönemde "adlı" adı verilen Harezmi dinarının kullanıldığı hakkında bilgilere ulaştığını belirtmiştir.⁵⁴

Osmanlı döneminde yaşamış olan dervişlerin hayatlarına dair yazılmış olan Menâkıbnâmeler de bu tarz bilgilerle doludur. Mesela, *Vilâyetnâme-i Koyun Baba*'da o dönemde Osmancık merkezli olmak üzere Orta Anadolu'daki halkın durumu, inanışları, şeyhin Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile ilişkileri hakkında bir hayli bilgi vardır.⁵⁵ Yine *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'dan, Balkan fetihleri, Fatih Sultan Mehmed devrinde merkezi iktidar ile sufi çevre ilişkileri, dinî zümrelerin iktidar üzerinde etkili olma gayretleri hakkında orijinal bilgiler elde edilebilir.⁵⁶ *Vilâyetnâme-i Abdal Musa*'dan, o dönemde Teke yöresindeki Türkmenlerin yaşam tarzları, inançları, içlerinde yaşattıkları İslâm öncesi Türk dönemine ait izleri⁵⁷ takip edilebilir. Bektaşî menâkıbnâmelerinden eski Türk gelenek ve görenekleri, diğer dinlerin Bektaşî Menâkıbnâmeleri üzerine etkileri, dağ, taş, kaya, tepe kültü hakkında orijinal bilgilere ulaşmak mümkündür.⁵⁸

51 F. Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27, 1943, s. 384; Z.Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul, 1950, s. 48-49.

52 J. Paul, s. 538.

53 Eflaki, I-II, muh.yer.

54 Z.V.Togan, s. 49-50.

55 *Vilâyetnâme-i Koyun Baba*, s. 42-51.

56 *Vilâyetnâme-i Otman Baba*, muh.yer.

57 *Vilâyetnâme-i Abdal Musa*, s. 140-155.

58 A. Y. Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 70-83; A.T. Karamustafa, s. 122-123.

Menâkıbnâmelerin hemen hepsinde bu tarz bilgiler bulmak mümkündür. Yapılacak çalışmalarda, eserler incelenirken bu hususa daha fazla dikkat edilmesi, menâkıbnâmelerin sosyal, siyasî ve iktisadî tarihin daha iyi anlaşılmasına ne derecede katkı sağlayacağını açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Ancak, araştırmacıların dikkat etmeleri gereken bir diğer husus, bu eserlerin subjektif oluşları ve belirli bir zümreye duyulan yakınlık neticesinde yazıldıklarıdır. bu nedenle, pek çok menâkıbnâmede, belki gerçekte alâkası olmayan bir olayın, eserin kahramanına atfedilmesi yahut, olay gerçek olsa bile aşırı derecede abartılarak aktarılması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Bu, nedenle, bu tarz eserler kullanılırken daha sıkı bir tenkid süzgecinden geçirilmeleri gerektiği hususunu da hatırlatmak gerekir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Abdal Musa Velâyetnâmesi*, haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Ahmed Eflâki, *Menâkıbu'l-Arifin [Ariflerin Menkıbeleri]*, haz. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, 1995.
- Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Ateş, Ahmed, “Menâkıp”, *İslâm Ansiklopedisi*, VII, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988.
- Babinger, Franz, “Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih”, çev. Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet* içinde, 4. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Neşriyat, 1998, s. 147-187.
- Beldiceanu-Steinherr, Irène, “Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslâm’ın Trakya’ya Yerleşmesi”, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1300-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Ö Arkan-E. Güntekin-T. Altınaova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 50-72.
- Cezbî, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, Ankara Adnan Ötügen Kütüphanesi, Nr. 1189.
- Cezbî, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, Hartford Seminary Library John Birge’nin Özel Koleksiyonu.
- Çıplak, M. Şakir, *Osmancık’ta Erenler Durağı: Koyun Baba*, İstanbul: Horasan Yayınları, 2001.
- Demir Baba Vilâyetnâmesi*, haz. Bedri Noyan, İstanbul, 1976; *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, haz. Hakkı Saygı, İstanbul: Saygı Yayınları, 1997.
- Derviş Burhan, *Menâkıb-ı Hacım Sultan*, Millet Ktp., Ali Emiri-Şer’iye- Nr. 1341.
- Elçin, Şükrü, “Bir Şeyh Şücaeddin Baba Velâyetnâmesi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2, (1984), s. 200-218.
- Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülalesinin Menkabevi Tarihi*, haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Esîrî, *Menâkıb-ı Şeyh Şücâeddin*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, HK 1591/8.
- Faroqhi, Suraiya, “The Life Story of an Urban Saint in The Otoman Empire: Pîrî Baba of Merzifon”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 32, İstanbul, 1979.

- Gürel, Zeki, *Koyun Baba*, Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000.
- Hasan Baba, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş Velî*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2627/1.
- Hatib-i Fârisî, *Menâkıb-ı Cemâl al-Dîn Sâvî*, haz. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.
- Hazinî, Ahmed b. Mahmud Hazinî, *Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*, İstanbul Ün. Ktp., TY, Nr. 3893.
- Hoca İbrahim, *Menâkıb-ı Pîrî Baba*, TSM Kütüphanesi, Hazine 1313.
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb [Hakikat Bilgisi]*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.
- İnalçık, Halil, "Derwish and Sultan: An Analysis of The Otman Baba Vilâyetnâmesi", *The Middle East and the Balkans Under The Ottoman Empire, Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993. [Bu makalenin genişletilmiş Türkçe tercümesi için bkz: "Otman Baba ve Fâtih Sultan Mehmed", *Doğu Batı: Makaleler I* içinde, s. 129-150].
- Karamustafa, Ahmet T., *God's Unruly Friends: Dervish Groups in The Islamic Later Middle Period 1200-1550*, Salt Lake City, 1994.
- Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Köksal, Hasan, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1984.
- Köprülü, Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1980.
- . "Abdal Musa", *Türk Kültürü*, sayı: 124, Şubat 1973, s. 198-207.
- . "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (1943).
- Köprülü, Orhan, F., *Tarih Kaynağı Olarak XIV. ve XV. Yüzyıllardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri*, Doktora Tezi, İstanbul, 1951.
- Küçük Abdal, *Vilâyetnâme-i Otman Baba*, Ankara Cebeci Halk Kütüphanesi, nr. 495; Göçek Abdal, *Odman Baba Vilâyetnâmesi, Vilâyetnâme-i Şâhî*, İstanbul, 2002.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- . *Bektâşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- . *Osmanlı İmparatorluğunda Marijinal Sufilik: Kalenderîler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992
- . "Battalnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul, 1992.
- . "Danişmendnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul, 1993
- Paul, Jürgen, "Hagiographic Literature", *El*, XI, New York, 2003.
- Pekolcay, Necla, *İslâmî Türk Edebiyatı*, 5. baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2002.
- Riyazu'n-Nâdire fi Menâkıbî'l-A'şere* (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, Nr. 92).
- Seyirci, Musa, *Abdal Musa Sultan*, İstanbul: Can Yayınları, 1994.
- Say, Yağmur, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Önemli Bir Kült Kimlik: Şücaaddin Velî (Sultan Varlığı), *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (Şücaadin Velî Özel Sayısı)*, sayı: 37, (Bahar 2006), s. 99-133.

- Saygı, Hakkı, *Otman Baba ve Vilâyetnâmesi*, İstanbul: Saygı Yayınları, 1996.
- Şahin, Haşim, *Dervişler ve Sufî Çevreler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.
- . “Menâkıbnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004.
- . “Koyun Baba”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, İstanbul, 2002, s. 229-230.
- Togan, A. Zeki Velidi, *Tarihte Usûl*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1950.
- Tosun, Necdet, “Ahmed Yesevî'nin Menâkıbı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, Ocak-Haziran 1998, s. 73-81.
- Uzun Firdevsî, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî<Vilâyetnâme>*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1958.
- Vâhidî, *Menâkıb-i Hvoca-i Cihân ve Netice-i Cân*, haz. Ahmet T. Karamustafa, Harvard Universty, 1993.
- Yardım, Ali, *Hadis*, II, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Yardım, Emine Seval, *Menkıbe ve Menâkıbnâme ile İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)*, Doktora Tezi, İstanbul, 1999.
- Yazıcı, Tahsin, “Cemâleddin-i Sâvî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7, İstanbul, 1993.
- Yıldız, Ayşe, “Şücaaddin Baba Velâyetnâmesi”, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (Şücaadin Velî Özel Sayısı)*, sayı: 37 (Bahar 2006), s. 49-97.
- Yıldırım, Rıza, *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli ve Vilâyetnâmesi)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Hacı, “Bilinmeyen Bir Koyun Baba Menâkıbnâmesi”, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı: 11, (Güz 1999).
- Yörükan, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Zühdi, *Velâyetnâme-i Koyun Baba*, M. Sabri Koz özel kütüphanesi.

Alevi-Bektaşî Tarihînin Yazılı Kaynakları: Velâyetnâmeler

Haşim ŞAHİN

Öz

İslam dünyasında tasavvuf düşüncesinin yaygınlaşmaya başladığı 9. yüzyıldan itibaren sufilere örnek teşkil edebilecek davranışlarını övmek ve yaygınlaştırmak amacıyla yazılmaya başlanan menkıbe türü eserler zaman içerisinde tasavvufi merkezli bir edebiyatın oluşmasını sağlamış, menâkıbnâme adıyla yüzyıllar boyunca yazılmış; sufilere ve muhtelif tarikatların tarihlerinin anlaşılmasına ve incelenmesine başlıca kaynak teşkil etmişlerdir. Söz konusu menâkıbnâmelerin Alevi-Bektaşî tarihi ile ilgili olanlarına velâyetnâme adı verilmiştir. Bilhassa Bektaşîliğin Kalenderilik'ten ayrılarak müstakil bir tarikat hâlini almasıyla birlikte Hacı Bektâş-ı Velî veya Bektaşîliği merkeze alan bu türün en bilinen örneği Uzun Firdevsî tarafından yazıldığı kuvvetle tahmin edilen ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatını, devrin ünlü devlet adamları ve âlimleri ile ilişkilerini, Sulucakarahöyük'e yerleşmesini ve ölümünü anlatan *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî*'dir. Yine, Bektaşîlik ve Kalenderilik ile ilişkilendirilen kişilerin hayatlarının konu edildiği *Vilâyetnâme-i Hacım Sultan*, *Vilâyetnâme-i Abdal Musa*, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, *Vilâyetnâme-i Sultan Şücaeddin*, *Vilâyetnâme-i Otman Baba*, *Vilâyetnâme-i Koyun Baba* ve *Vilâyetnâme-i Demir Baba* bu türün diğer örnekleridir. Bu çalışmada söz konusu bu eserlerin Alevi-Bektaşî tarihi araştırmalarındaki kaynak değeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşîlik, Alevilik, vilâyetnâme, sufilik.

Velayetnames: The Written Sources of the Alevi-Bektashi History

Haşim ŞAHİN

Abstract

The Islamic world witnessed the widespread influence of a variety of Sufi (*tasavvuf*) schools from the ninth century onwards. As a result, many religious texts were penned focusing on the virtuous behavior of sufi figures for the purpose of setting an exemplary life style for the disciples (*manâqibs*). In the following centuries, *manâqibs*, forming a separate genre as *manâqibnâmâs*, formed an important part of the Sufi literature and became the main source for scholars working on Sufism and various Sufi orders (*tariqas*). The *manâqibnamâs* related specifically to the Alevi-Bektashi order (history/ order) are known as *velayetnames*. One of the remarkable examples of this genre is *Velayetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*, which is estimated to have been written by Uzun Firdevsi. Focusing on the life of Hacı Bektâş-ı Velî, it covers his relations with the ruling elite, his dealings with other religious scholars, his settlement in the town of Sulucakarahöyük and other important events until his death. Other examples of this genre focusing on figures linked to Bektashism and Qalandarism are *Vilayetnâme-i Hacim Sultan*, *Vilayetnâme-i Abdal Musa*, *Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan*, *Vilayetname-i Sultan Şüccâeddin*, *Vilayetnâme-i Otman Baba*, *Vilayetnâme-i Koyun Baba* and *Vilayetname-i Demir Baba*.

Keywords: Bektashism, Alevism, *vilâyetnâme*, Sufism